

Jaap de Jong en Dinand Maas waren lid van de voormalige themagroep macht van de PPR.

Het referendum EEN NEGATIEF OORDEEL IS ONONTKOOMBAAR

In het ontwerp-verkiezingsprogramma van de PPR staat onder andere dat er een zogenaamd corrigerend referendum dient te komen, waarbij achteraf een aanvaard wetsvoorstel via de weg van het referendum alsnog verworpen kan worden. Deze passage in het ontwerp-programma is zeer omstreven. De meerderheid van de voorbereidingskommissie was tegen en op het voorjaarskongres in Zutphen sprak ook een meerderheid zich uit tegen het opnemen van een dergelijke passage in het programma. Het partijbestuur besloot desondanks dit ontwerp aan de partij aan te bieden. De discussie over al of niet een referendum is niet nieuw in de partij. Een paar jaar geleden woedde deze ook en op verzoek van de toenmalige Tweede Kamerfractie schreef de toen nog florierende Themagroep Macht een notitie over deze zaak. Deze notitie komt tot een negatief oordeel over de mogelijkheden tot het instellen van referenda. Dat was de reden dat het partijbestuur het toen niet aandurfde de notitie aan de partij aan te bieden, want enige zeer bekende PPR-ers waaronder Erik Jurgens waren namelijk voorstander van een referendum. Hoe kun je eigenlijk tegen zijn, als zulke bekwame mensen voor zijn, was feitelijk de toenmalige redenering. Nu door genoemde passage in het ontwerp-programma de discussie weer opbloeit, heeft de redactie van Radikale Notities gemeend er goed aan te doen de notitie eindelijk in de openbaarheid te brengen. De redactie is van mening dat deze notitie uiterst zorgvuldig en voorzichtig geformuleerd is en dan ook een belangrijke rol kan spelen in de discussies over het referendum.

Deze notitie is ontstaan in discussies binnen de Themagroep Macht van de PPR. Aanleiding voor die discussie was een verzoek van de PPR-Tweede Kamerfractie om een standpunt voor te bereiden over voorstellen om de 'Brede Maatschappelijke Discussie' over kernenergie af te ronden met een referendum, zoals dat van D'66-zijde was voorgesteld.

Binnen de fractie bestonden bij deze voorstellen twijfels, en niet alleen omdat het voor D'66 een middel leek de beslissing te kunnen ontlopen door hem over te laten aan het volk.

Tegelijkertijd heeft de PPR echter een, zij het nog korte, traditie hoog te houden. Bij de behandeling van de Grondwetsherziening in januari 1975 had immers Erik

Jurgens een motie ingediend waarin hij de Regering uitnodigde om 'een grondwetswijziging te bevorderen, welke de gewone wetgever in de gelegenheid' zou stellen een 'beslissend referendum op initiatief van een bepaald aantal kiezers, over wetsontwerpen welke door de Staten-Generaal zijn aangenomen' te doen laten plaatsvinden.

Een kleine werkgroep uit de Themagroep is met deze problematiek aan de slag gegaan; heeft begin januari 1980 een rapport uitgebracht dat besproken is en met de konklusies waarvan de fractie ondertussen rekening heeft gehouden in haar inbreng. De reden dat dit rapport in bewerkte vorm nu geopenbaard wordt is dat, terwijl referendum-mogelijkheden op het eerste oog aantrekkelijk lijken als een stap op weg naar meer volksinvloed, wanneer de praktische vormgeving en mogelijke konsekwenties bekeken gaan worden een negatief standpunt onontkoombaar lijkt. PPR-leden zijn allen sterk voor democratisering en zullen daarom intuïtief vóór referenda kiezen. Deze publikatie is bedoeld om op zijn minst dat standpunt te nuanceren door de ogen ook te openen voor alle bijkomende problemen.

Voor het meemaken van onze gedachtengang, moet men echter wel bereid zijn, met ons, het huidige staatsrecht, de huidige staatsrechtelijke verhoudingen als randvoorwaarden te aanvaarden. Met andere woorden wij hebben het probleem benaderd vanuit het gezichtspunt hoe verschillende vormen van referenda in te passen zouden zijn in het geldend systeem, niet vanuit het uitgangspunt: referendum is goed, hoe zouden we daar een staatsrechtelijk systeem rond kunnen bouwen. Deze benadering leek ons de enig mogelijke.

Uitgangspunten

Gaan we te rade bij het geldende PPR-verkiezingsprogramma (1981-1985) dan zou ons probleem al snel opgelost kunnen zijn. Daarin staat namelijk dat de vertegenwoordigende democratie centraal blijft staan. Een representatief stelsel veronderstelt slechts dat met een zekere periodiciteit het volk nieuwe vertegenwoordigers kiest. De verschillende vormen van referenda zijn gegrondvest in de gedachte van de volkssouvereiniteit en gaan overigens als tweede verschil met de al bekende verkiezingen over zaken in plaats van over personen (al heet die keuze dan af te hangen van partijen respectievelijk partijprogramma's).

Denken wij na over democratie dan is direkte democratie veel meer voor de hand liggend dan vertegenwoordigende democratie. De laatste wordt dan ook veelal gerechtvaardigd door deze te bestempelen als een praktische en daardoor betere vervanging van de eerste. In de maatschappelijke ontwikkeling zien wij echter het tegenovergestelde. Die vertegenwoordigende democratie is niet een inperking van een meer direkte democratie waarvoor een meerderheid gekozen heeft, maar is het resultaat van een lange strijd door de meerderheid van de bevolking om ook wat te zeggen te krijgen. Eigenlijk is de vertegenwoordigende democratie een compromis tussen een naar absolutisme neigende elite-demokratie en het ideaal van een echte volksdemocratie.

Zo geplaatst spreekt het voor zich dat elke stap verder, die meer zeggenschap geeft, ook een goede is. In principe kiezen wij dus voor volksbesluitvorming middels referenda. Theoretisch en abstrakt gezien ligt de zaak duidelijk. Uit onze inleiding viel echter al te lezen dat daar wel een hoop kanttekeningen bij te zetten zijn.

Een eerste dient meteen gemaakt te worden. Het is duidelijk dat niet iedereen voortdurend met de politiek bezig kan zijn. Daarin ligt dus een zekere ratio voor de konstante arbeidsdeling tussen politici en burgers. Dat impliceert echter wel dat

op een of andere wijze het aantal referenda altijd beperkt moet blijven. Ook kiezers hebben tijd nodig zich een oordeel te vormen, en over die tijd beschikken zij nu eenmaal niet vrijelijk. Bovendien mag verondersteld worden dat een groot aantal volksraadplegingen niet bevorderlijk is voor de opkomst.

Hoe een referendum precies gedefinieerd moet worden, ook daarover is al menige pennestrijd gevoerd. Kiezen wij voor een omschrijving dan nemen wij gemakshalve die van de Staatskommissie Cals/Donner.

Het referendum is een figuur, waarbij bepaalde voorstellen (meestal voorstellen van wet), hetzij vanwege de regering, hetzij na aanvaarding door het parlement, aan een volksstemming worden onderworpen. Soms moeten krachtens constitutionele bepalingen zeker gewichtige voorstellen altijd aan een referendum worden onderworpen (bijvoorbeeld grondwetswijzigingen), soms ook is een referendum alleen nodig, wanneer een parlementaire minderheid of een bepaald aantal kiezers dit verlangt. Dat deze omschrijving erg precies is zal men ons niet horen verdedigen. Wel geeft ze goed aan op hoeveel verschillende wijzen een referendum georganiseerd kan worden. Daarop zullen we hieronder verder ingaan.

Missen moet de lezer ook het gebruikelijke overzicht van alle relevante staatsregelingen in andere landen. Een korte inventarisatie leert dat vormen van referenda geregeld zijn of voorkomen in Zwitserland (natuurlijk), Denemarken, Zweden, Noorwegen, Italië, Oostenrijk, sommige staten van USA, en als laatste, en dit geval slechtste, Frankrijk.

Van de meeste landen weten wij dat, als gewone krantenlezer, pas sinds er overal beslissingen genomen moesten worden over kernenergie, abortus en toetreding tot de EEG.

Wanneer we van een afstand deze landen bekijken valt het niet direkt op dat we hier te maken hebben met landen die democratischer zijn dan Nederland, België of Duitsland. Temeer daar de funktie van het referendum nauw samenhangt met de rest van de staatsinrichting van een land, die op haar beurt de resultante is van een historisch proces, lijkt het ook in dit korte bestek niet zinvol uitgebreid op de situatie in andere landen in te gaan.

In de volgende hoofdstukken wordt ingegaan op de praktische problemen die met het invoeren van een referendum samenhangen. Dit zal gebeuren aan de hand van een drietal variabelen voor de soorten referenda die men kan invoeren, te weten:

- de rechtskracht: Is het referendum al dan niet bindend?
- de initiatiefnemer: Wie bepaalt dat een referendum gehouden zal worden? Daaraan gekoppeld de vraag wanneer een referendum als aangenomen mag worden beschouwd.
- het onderwerp: Waarover kan men een referendum houden?

Omdat ieder van deze variabelen weer uitgesplitst kan worden ontstaat theoretisch een zeer groot aantal mogelijke kombinaties. In dit stuk kunnen slechts de meest voor de hand liggende behandeld worden.

Rechtskracht

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de keuze bindend of niet-bindend referendum. Wanneer we ons de vraag stellen wat het effect van een niet-bindend (oftewel adviserend of konsultatief) referendum is, is het antwoord niet eenvoudig. We worden dan gekonfronteerd met het feit dat vrijwel geen enkele probleem geheel op zichzelf staat en dat ze bovendien nogal in zwaarte variëren. Op een zeer zwaarwegend punt dat wel betrekkelijk geïsoleerd staat zal de uitslag van een adviserend referendum zeker een belangrijke invloed op de besluitvorming hebben, maar zelfs

wanneer volgens een dergelijk referendum abortus geheel gelegaliseerd zou worden, is het nog maar de vraag of dit inderdaad tot legalisering zou leiden. Omdat een adviserend referendum de politieke besluitvorming onaangetast laat valt het effect moeilijk te meten. Het effect is voor het grootste deel afhankelijk van het belang dat de politieke partijen aan de uitslag hechten. Wil een adviserend referendum zin hebben dan dienen de politieke partijen het erover eens te zijn dat zij zich aan de uitslag zullen houden. In welke gevallen hier sprake van zal zijn is niet eenvoudig aan te geven. Het Zweedse voorbeeld met betrekking tot kernenergie lijkt betrekkelijk duidelijk, maar hoe stevig zal de overeenstemming blijken als morgen een kernongeval plaatsvindt of wanneer blijkt dat andere manieren van energieproductie een goed alternatief vormen. Vormt van de andere kant het feit dat een referendum heeft plaatsgevonden niet een obstakel voor verdere gedachtenvorming over dat onderwerp? Als eenmaal als gevolg een referendum ergens toe beslist is, zal daarop niet snel teruggekomen worden, daarvoor is een dramatische gebeurtenis of een lang tijdsverloop waarschijnlijk noodzakelijk. Zonder een referendum kunnen oppositionele groepen zich altijd beroepen op de mening van het volk, met een referendum vaak niet.

Het belang van een adviserend referendum lijkt dan ook het meest gelegen in de omstandigheid dat de betrokkenen/belanghebbenden genoodzaakt worden hun standpunten duidelijk aan de bevolking kenbaar te maken. Het effect op de uiteindelijke beslissing is voornamelijk afhankelijk van de politieke partijen. Een rationele besluitvorming wordt evenmin gegarandeerd.

Het onderscheid tussen bindend en niet-bindend referendum is waarschijnlijk minder groot dan men op het eerste gezicht zou willen aannemen. Het begrip bindend is namelijk een stuk relatiever dan men denkt. Tengevolge van de omstandigheid dat, zoals reeds werd gezegd, vrijwel geen enkele kwestie geïsoleerd staat, is het mogelijk ook vrijwel iedere beslissing op een bepaald gebied door maatregelen of het nalaten daarvan, op andere gebieden te ontcrachten. De mogelijkheid tot ontduiking is uiteraard weer sterk afhankelijk van de aard van de besluiten. Een duidelijk verbod laat minder ruimte dan een programma dat de regering moet uitvoeren.

Een praktisch probleem vormt in dit verband de juridische vormgeving. Wanneer een bindend referendum de status van wet heeft, wordt hier een geheel afwijkende wetgevingsprocedure in het leven geroepen. In de norm wetgevingsprocedure zitten waarborgen ingebouwd om een juridisch-technisch goed resultaat te bereiken (opstelling op departement, ministerraad, Raad van State, Tweede en Eerste Kamer). Het lijkt niet mogelijk al deze waarborgen bij een referendum te handhaven. Behalve de status van wet lijken geen mogelijkheden aanwezig om een referendum werkelijk bindend te maken, aangezien een referendum iedere keer een incident is. Er is geen duurzame relatie zoals parlement en regering, die meer mogelijkheden tot beïnvloeding in zich bergt.

Initiatiefnemer

Met betrekking tot de vraag wie de bevoegdheid heeft om een referendum uit te schrijven bestaat er een aantal mogelijkheden, die op verschillende wijzen met elkaar te combineren zijn.

- A) de regering
- B) het parlement
- C) regering en parlement gezamenlijk
- D) de bevolking.

Ad. A. Dit systeem kent men in Frankrijk. Met name onder De Gaulle werd hier misbruik van gemaakt om de volksvertegenwoordiging buiten spel te zetten. Gezien de zwakkere positie van parlement tegenover regering is het onjuist, dit systeem te kiezen, omdat op deze wijze alleen de positie van de regering verder versterkt wordt.

Ad. B. Hier valt weer een onderscheid te maken tussen:

- een minderheid (een kwart, een derde etcetera) heeft de bevoegdheid een referendum te vragen;
- slechts bij (eventuele gekwalificeerde) meerderheid kan tot een referendum beslist worden.

Tussen deze mogelijkheden bestaat een principiële verschil. In het eerste geval wordt de oppositie een extra wapen in handen gegeven, hetgeen allerlei konsekwenties zou kunnen hebben voor de coalitievorming. Door middel van referenda zou over onderdelen uit regeerakkoorden, op initiatief van de oppositie, anders beslist kunnen worden dan oorspronkelijk tussen de coalitiepartners werd overeengekomen. Op het punt van de zedelijkheidswetgeving bijvoorbeeld zou de overwegende positie van het CDA zo ondergraven kunnen worden.

Bij de tweede mogelijkheid moeten we denken aan problemen die bepalend zijn voor onze toekomst of die buiten de eigenlijke politiek liggen (vergelijk Zweden: referenda over kernenergie, links/rechts rijden en alcoholproblematiek).

In het tweede geval wordt de politieke konstellatie nauwelijks beïnvloed. Van referenda waarvan een parlementaire meerderheid vindt dat ze gehouden moeten worden zal eerder een depolitiserend effect uitgaan.

Ad. C. We worden hier in feite gekonfronteerd met de figuur die bedoeld werd toen in onze constitutie de bepaling werd opgenomen dat voor een grondwetswijziging de kiezer nogmaals gehoord moet worden. Dit werd zo belangrijk geacht dat men de kiezer middels ontbinding van het parlement en nieuwe verkiezingen nog een keer de gelegenheid gaf zich over de betreffende wijziging uit te spreken. Men zou deze procedure materieel in ere kunnen herstellen voor beslissingen die, anders dan veel grondwetswijzigingen, van wezenlijk belang zijn voor onze samenleving.

In de tijd dat onze grondwet tot stand kwam was de rol van de overheid zo beperkt dat een grondwetswijziging tot de meest belangrijke politieke kwesties gerekend moest worden. Nu de overheid in de loop der tijden zoveel verantwoordelijkheden op zich heeft genomen zou men kunnen zeggen dat het voor de hand ligt de problemen die kwa politieke zwaarte nu overeenkomen met grondwetswijzigingen toen ook op één of andere manier aan een aparte uitspraak van de bevolking onderworpen worden.

Ad. D. Hierbij is in het algemeen een bepaald aantal handtekeningen nodig, waarbij het aantal gebruikt kan worden om de hoeveelheid referenda te beperken.

Wat politieke konsekwenties betreft zij gewezen op wat hiervoor is gezegd bij referenda gevraagd door een minderheid uit het parlement. Een belangrijke vraag die enigszins los staat van voorgaande, is wanneer een referendum als aangenomen moet worden beschouwd.

Is een gekwalificeerde meerderheid nodig; waar gaat men vanuit bij het berekenen van de meerderheid, van het aantal stemmers of van het aantal kiesgerechtigden?

Wanneer men van het laatste uitgaat zal het aantal aangenomen referenda vrij beperkt blijven.

Onderwerp

Wat het onderwerp van een referendum is kan formeel beoordeeld worden — wat is de juridische status — of inhoudelijk.

In het eerste geval kunnen we onderscheiden:

- wetsontwerpen (inklusief internationale overeenkomsten), Koninklijke Besluiten en dergelijke
- andere voornemens van de regering (bijvoorbeeld beleidsnota's)
- voorstellen van parlement of bevolking.

Beperking tot wetsontwerpen en dergelijk is juridisch het meest aantrekkelijk. Wanneer een wetsontwerp (of een artikel daaruit) afgestemd wordt, hoeft verder geen enkele ingreep in het bestaand staatsrecht gepleegd te worden om aan de uitslag van het referendum gevolg te geven. Met de beide andere categorieën is dit wel het geval. Hier komen we weer het probleem bindend/niet-bindend tegen. De mogelijkheid om over voorstellen van het parlement (met name minderheden daaruit) of van de bevolking zelf referenda te houden maakt de kans dat referenda minder konservatief worden, groter. Referenda geven dan namelijk de mogelijkheid om iets nieuws te creëren, niet alleen om nee te zeggen tegen plannen van de regering.

Bij de inhoudelijke beoordeling van het onderwerp gaat het om de zaak waarover men een referendum wil. Hierbij doet zich het volgende probleem voor: een referendum zal vrijwel altijd gevolgen hebben die het terrein waarop het betrekking heeft te buiten gaan. Eigenlijk zouden bij ieder referendum tevens de oplossingen voor de problemen die op andere terreinen ontstaan geformuleerd moeten worden, zodat de kiezer een afweging kan maken die rekening houdt met alle relevante factoren. Omdat alles nu eenmaal met alles samenhangt is dat een onmogelijke eis. Met dit probleem worstelen uiteraard ook parlementariërs (en ze komen er vaak ook niet uit); zij hebben echter toch de beschikking over betere mogelijkheden om een afweging te maken. Dat ze het vaak niet doen ligt dan aan andere factoren. Zaken als de mogelijkheid van discussie, het terugkomen op eerdere standpunten, aanpassing ervan en kompromisvorming zijn zulke mogelijkheden.

Binnen het juridisch mogelijke lijken echter geen mogelijkheden aanwezig om dit soort effecten van referenda op andere terreinen uit te sluiten, althans afdoende in de afweging te betrekken, tenzij er één of andere instantie belast zou worden met de inhoudelijke toetsing van referenda. Regering en parlement komen wat dat betreft niet in aanmerking (als belanghebbenden). We zouden dan eerder moeten denken aan de Hoge Raad of de Raad van State of een dergelijk hoog orgaan van staat. De functies van genoemde raden zouden ook ingrijpend veranderd worden, met name de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en de onschendbaarheid der wetten komen dan in het gedrang. Op deze wijze zou een soort Konstituioneel Hof in het leven geroepen worden.

Wanneer een dergelijke instantie zich dan ook nog over niet-juridische zaken zou moeten uitspreken wordt dit alles dubbel gevaarlijk.

Houding

In de voorafgaande paragrafen is aangegeven dat aan referenda talrijke problemen kleven. Deze problemen variëren naargelang het soort referendum.

Op de vraag of het ondanks deze problemen een stap voorwaarts naar verdere democratisering betekent wanneer het referendum ingevoerd zou worden zal aan de hand van een aantal varianten ingegaan worden.

A. Het *niet-bindend* referendum, waarbij parlement en bevolking het initiatief kunnen nemen en over elk onderwerp gestemd kan worden. (Bij een niet-bindend referendum lijken geen beperkingen met betrekking tot initiatiefnemer of onderwerp nodig).

Hiervoor is uiteengezet dat gevolgen voor het beleid geheel afhankelijk zijn van de opstelling van de politieke partijen. Vanuit een negatieve opstelling zou men kunnen zeggen dat het voor een verdere democratisering weinig zin heeft te mogen beslissen over de problemen waarvan de politieke partijen dat goed (of wenselijk om de eigen verantwoordelijkheid te ontlopen) vinden.

Een positief effect zou kunnen zijn dat door middel van een referendum een publieke discussie losgemaakt zou kunnen worden. Als echter de resultaten daarvan toch afhankelijk zijn van de wil van de politieke partijen in het parlement lijkt dit niet zo belangrijk. Dit voordeel is ook klein omdat referenda meestal juist over die problemen gaan waarover al een publieke discussie in hevige mate is losgebrand.

Voor de PPR hoeft zo'n referendum niet.

B. *Bindend* referendum over 'wetten', initiatiefnemer bevolking en/of parlement.

Hier is in feite sprake van een stukje extra controle op de regering en het parlement. Juridisch is het niet problematisch. Voor de bevolking zijn de gevolgen duidelijk. Bezwaren die al genoemd zijn blijven echter onverkort gelden (inhoudelijke bepaling van het onderwerp).

Geopperd is dat het zin kan hebben een dergelijke vorm van referendum in de plaats te stellen van de Eerste Kamer, die de PPR zou willen opheffen. Dit is echter afhankelijk van de vraag of de functies die de Eerste Kamer nu vervult, althans geheel of gedeeltelijk door een referendum vervangen kunnen worden.

C. *Bindend* referendum over ieder onderwerp waarbij bevolking en/of parlement het initiatief kunnen nemen.

Aan deze meest vergaande vorm van referenda kleven de meeste juridisch-staatsrechtelijke problemen.

Wanneer dit echt een duidelijke stap naar verdere democratisering zou zijn, mogen veel van deze problemen opzij gezet worden. Voor een oordeel gegeven wordt dient eerst nog op één aspect gewezen te worden.

Wanneer men op landelijk nivo een referendum vraagt zal daar toch een grotere organisatie achter moeten staan, bijvoorbeeld voor het verzamelen van handtekeningen, het opstellen van waterdichte teksten, het toelichten van de voorstellen tegenover de bevolking. Wie brengt een dergelijke inspanning op? Het is uiteraard mogelijk dat voor een onderwerp spontaan zoveel emoties loskomen dat een nieuwe organisatie ontstaat. Het is echter waarschijnlijker dat bestaande organisaties op deze nieuwe mogelijkheid inspringen. Welke organisaties zullen dat doen? Er is een grote kans dat dat voornamelijk groeperingen zullen zijn die zich nu onvoldoende in het politieke circuit tot hun recht voelen komen, waarbij met name aan belanggroeperingen gedacht kan worden.

Op deze manier zou van referenda een tendens tot verdere benadrukking van deelbelangen, tot een verdere versnippering van de politiek uitgaan. In plaats van de macht van het volk te vergroten wordt zij verder verkleind, of verdrongen door het zogenaamde partikulier initiatief, ook wel vijfde macht geheten.

Deze opmerking werd ingeluid met 'op landelijk nivo'. Hiermee wordt aangegeven dat dit probleem op lokaal nivo waarschijnlijk minder speelt. Samenhangen zijn daar ook duidelijker, het oprichten van een organisatie is minder moeilijk.

Het zou daarom zinnig kunnen zijn deze vorm van referenda eerst op lokaal nivo toe te passen.

De wenselijkheid hiervan zou eerst gepeild moeten worden. Aan de hand van de ervaringen daar zou men eventueel landelijk later een dergelijke regeling kunnen invoeren.

Andere kombinaties lijken ons vanuit het oogpunt van verdere democratisering sowieso zinvol.

JAAP DE JONG
DINAND MAAS

Exkursie woon-werk-leefprojekt De Rafter op 22/23 november a.s.

Na de succesvolle excursie naar Philips organiseert de SRV er nu één naar het woon-werk-leefprojekt De Rafter. Dit voormalige meisjespensionaat naar Franse snit staat momenteel model voor groepen mensen die aan hun manier van werken, wonen en leven een andere vorm en inhoud willen geven.

Op deze excursie willen we onder meer aandacht schenken aan de volgende aspecten:

- de ontstaansgeschiedenis van De Rafter;
- de inkomensverhoudingen;
- de zeggenschapsverhoudingen en de organisatievormen;
- de produktie-aktiviteiten (wat, hoe en voor wie wordt er geproduceerd?).

Er worden verschillende inleidingen gehouden; je kunt kijken naar de nieuwe videoband over dit projekt en er is een rondleiding langs verschillende bedrijven.

Verder is er de mogelijkheid om onder begeleiding van de buitengroep van De Rafter een bezoek te brengen aan het natuurgebied, waarin zich koudwaterbronnen bevinden.

Plaats: Beek-Ubbergen (onder de rook van Nijmegen).

Kosten: f 47,50 (inklusief overnachting en maaltijden).

Voor opgave en informatie: SRV, Singel 277, 1012 WG Amsterdam; telefoon 020-256046. Gezien de beperking van het aantal deelnemers tot 30, is het wenselijk om je zo snel mogelijk op te geven!